

The author discusses the features of the standard language and applies them to the Standard Croatian to clearly prove the existence of that standard language which is both flexible and stable as any other standard language, in spite of the attempts through ignorance or malicious intentions to question its standardness and even its existence.

IZAZOVI GLOBALIZACIJE I HRVATSKI JEZIČNI STANDARD

August Kovačec

Poštovani gospodine Predsjedniče Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, poštovane gospođe i gospodo,

Zahvaljujući izvanrednomu razvoju komunikacijskih tehnologija te velikomu napretku u brzini prijevoza roba i ljudi, globalizacija kao intenzivno povezivanje država i naroda preko dosadašnjih političkih, gospodarskih i kulturnih granica uzela je maha osobito od osamdesetih godina XX. stoljeća. Uz sveopću liberalizaciju u svim vrstama razmjena, globalizacija ponajprije znači otvaranje nacionalnih gospodarstava svjetskomu, globalnomu tržištu, a nepoštedno natjecanje u kakvoći i cijeni roba i usluga dovodi do sve veće međusobne ovisnosti zemalja i naroda jednih o drugima i, kao posljedica svega toga, do konvergencije među civilizacijskim i kulturnim sustavima, odnosno do takvih procesa koji dugoročno vode prema jedinstvenomu civilizacijskom i kulturnom modelu. Samo je po sebi razumljivo da je jezik, kao osnovno i nezamjenjivo sredstvo komunikacije među ljudima, duboko uronjen u sve te procese i pod njihovim stalnim utjecajem.

Dakako, suvremena globalizacija nije prva takva pojava u ljudskoj povijesti iako je nedvojbeno da je do sada najobuhvatnija te po svojim stvarnim i mogućim posljedicama najdalekosežnija. Slični procesi odvijali su se na gospodarskoj, civilizacijskoj i kulturnoj razini, mutatis mutandis, i unutar Rimskoga Carstva s latinskim, odnosno grčkim kao glavnim jezikom nadetničke i međuetničke komunikacije. I kršćanstvo i islam u svojem širenju znatno su pridonijeli smanjivanju prvotnih razlika među različitim narodima i državama, približavanju njihovih načina života i kultura, kršćanstvo, barem u početku, s grčkim i latinskim kao osnovnim nosiocem ideologije i komunikacije, a islam s arapskim. Dodatni poticaj civilizacijskoj i kulturnoj konvergenciji, na kršćanskim temeljima, dalo je na zapadnoeuropskom i srednjoeuropskom prostoru Carstvo Karla Velikoga, a učinci karolinške obnove traju do danas. Ne nabrajajući dalje, spomenimo da je i pojava socijalističkoga sustava na dijelu europskoga i azijskoga prostora u XX.

stoljeću, s ruskim kao osnovnim jezikom komunikacije, imala također učinke "ograničene globalizacije", što god mi o tim učincima mislili.

Samo je po sebi razumljivo da su takve procese redovito započinjali i nameatali oni koji su raspolagali, na danome prostoru, najznačajnijom vojnom silom, najvećim arsenalom znanja ili pak ideologijom koja je u danome trenutku zadovoljavala, stvarno ili prividno, težnje najvećega broja ljudi, ili pak najutjecajnijih ljudskih skupina. Ne treba ni spominjati da su, uz vojnu i gospodarsku premoć, Sjedinjene Američke Države osigurale danas i znanstvenu prevlast u svijetu: one svake godine preuzimaju desetine tisuća studenata, istraživača, diplomiranih stručnjaka iz cijeloga svijeta koji dolaze na američka sveučilišta, u istraživačke institute i laboratorije, u američka poduzeća. I nije nimalo čudno što je u posljednjih deset godina u SAD otišlo četiri petine Nobelovih nagrada za fiziku, dvije trećine Nobelovih nagrada za medicinu i više od polovice Nobelovih nagrada za kemiju. Ne treba zato nimalo čuditi ni to što je glavni jezik globalizacijskih (ili mondijalizacijskih) procesa na kraju XX. stoljeća i na početku III. tisućljeća engleski, dakako više jezik Wall Streeta, NASE i Microsofta nego jezik W. Shakespearea i Ch. Dickensa. Činjenica je da je nakon Drugoga svjetskoga rata engleski naglo i dosljedno iz diplomacije istisnuo francuski, koji je nekoliko stoljeća do tada bio prvi jezik međunarodnih diplomatskih dodira, da se na engleskom odvija najveći dio poslova ne samo u Ujedinjenim narodima nego i u tijelima Europske zajednice u Bruxellesu i u Strasbourgu, a i međunarodni poslovni i politički kontakti u Moskvi, u Bakuu ili u Pekingu danas se obavljaju prije na engleskom nego na kojem drugom jeziku. Engleski je danas gotovo jedini međunarodni jezik ne samo računalne tehnologije i međunarodnoga zračnog prometa nego i mnogih drugih tehničkih i znanstvenih disciplina, pa danas nema jezika u svijetu koji na ovaj ili na onaj način ne bi bio pod utjecajem engleskoga, ni jezika koji bi se tomu utjecaju jednostavno mogao othrvati.

Kao i svaka svjetska pojava, i 'globalizacija' ima svoje svijetle i svoje tamne strane. Gospodarsku i financijsku globalizaciju omogućila je ona globalizacija koja je otvorila granice među državama, koja je uspostavila komunikaciju među nacijama, i koja je potaknula napredak na polju ljudskih prava, koja promiče multikulturalnost, koja je nastojala zaustaviti etnička čišćenja, koja je dala do znanja da se međunarodno pravo može primijeniti na zločine bez obzira na to kada su se i gdje oni dogodili, koja se suprotstavila trgovini ljudima itd. No istodobno smo svjedoci da se, zbog otvorenoga međunarodnoga tržišta radne snage, povećavaju razlike između onih koji iz globalizacijskih procesa izvlače goleme profite i onih koji svoj rad moraju prodavati u bescijenje, ili pak onih koji zbog tehnološkoga napretka ostaju bez posla; nije nimalo ohrabrujuće trgovanje nekih međunarodnih (nadnacionalnih) sudbenih institucija s okorjelim ratnim zločincima, kao ni izjednačavanje krivnje zločinca i žrtve – redovito u interesu ove ili one svjetske

sile. Mnogi tvrde da je za daljnje onečišćenje okoliša i cijeloga planeta, kao i za stvaranje stakleničkoga efekta, velikim dijelom kriva i globalizacija. Ne upuštajući se u daljnju ocjenu tih procesa, svjesni da i najmoćnije zemlje jedva mogu dugoročno i institucionalno utjecati na tokove i posljedice 'globalizacije', gledat ćemo na globalizaciju kao na pojavu koja je zadana, koja na nas utječe znatno već sada, a još će dobiti na značenju kada i ako Hrvatska uđe u europske integracije.

* * *

Prevlast engleskoga u međunarodnoj komunikaciji danas je nedvojbena i, kako se pokazalo, nigdje u svijetu nema ozbiljnijega otpora takvoj ulozi engleskoga, unatoč tomu što je njegov utjecaj za ustroj drugih jezika nerijetko razoran (doduše, uloga engleskoga u međunarodnoj komunikaciji razorno djeluje i na sam engleski). Mnogo je razboritiji pristup problemu dosljedan nadzor nad tim utjecajem, kao i sprječavanje dezintegracijskoga stranog utjecaja. Ne samo zemlje male poput Hrvatske nego i velike i moćne zemlje razvile su danas niz institucija i postupaka za zaštitu i očuvanje ustroja svojih jezika, kao i za sprječavanje razornoga utjecaja drugih jezika. Najbolji način nadzora nad jezičnim procesima postiže se svestranim njihovim poznavanjem, odnosno solidnim poznavanjem vlastitoga jezika i poznavanjem onoga jezika s kojim smo prisiljeni biti u stalnom doticaju, čitati ga, slušati, na njemu pisati i eventualno govoriti iako nije jezik naše svakodnevne i intimne komunikacije. Pokazalo se da je sustavno poučavanje vlastitoga jezika usporedno sa stranim redovito dobra zaštita od nekontriliranog stranog utjecaja. Jednako tako neosporna prevlast engleskoga u cijelom nizu komunikacijskih okolnosti ne znači da se učenje drugih jezika može napustiti; naprotiv, uz engleski kao prvi u mnogim zemljama obvezno se uči i drugi strani jezik, njemu se posvećuje osobita pozornost, i to ne samo jedan od tradicionalnih jezika međunarodne komunikacije i velike kulturne tradicije (francuski, njemački, španjolski, talijanski, ruski) nego i jezici manjih, osobito susjednih naroda ili pak naroda s kojima se češće dolazi u doticaj.

No pri svemu tome bitnije je od svega voditi dosljedno brigu za vlastiti jezični standard, za njegovo poštivanje na najrazličitijim uporabnim razinama, a osobito u školi i u javnoj komunikaciji, te o razvoju jezičnoga standarda u novim okolnostima.

Upućujući u vezi s pojmom standardnoga jezika i jezične norme na temeljne radove Dalibora Brozovića i Radoslava Katičića, upozorit ćemo ovdje samo na nekoliko osnovnih činjenica u vezi s (hrvatskim) standardnim jezikom. Hrvatski jezik već je odavna, više od jednoga stoljeća, standardiziran, odnosno svjesno normiran prema jasnim načelima, on je autonoman oblik jezika koji se ne podudara ni s jednim njegovim organskim dijalektom ni narječjem, polifunkcionalan i stabilan, iako ne i nepromjenljiv u prostoru i u vremenu. Standardiziranost jezika ne znači nikako potpunu uniformiranost izraza njegovih korisnika, nego mogućnost jasnog prepoznavanja funkcionalnih i drugih razina u jezičnom izrazu. Iz

toga proizlazi da svi korisnici taj jezik moraju učiti, kao što treba posebno učiti i svaki drugi standardni jezik; zbog toga je u njegovanju standardnoga jezika osobito bitna uloga škole, ili točnije ukupnoga školskog sustava. U većini civiliziranih zemalja brigu za standardni jezik vode sve javne i državne institucije nastojeći na njegovu poštivanju i nesmetanom funkcioniranju.

Hrvatski je standardni jezik, međutim, specifičan po tome što u prošlosti uglavnom nije imao potpore državnih institucija, nego se razvijao pretežno samo voljom i nastojanjima onih koji su se njime služili i na njemu stvarali, poštujući načela njegove standardnosti, često i usuprot stajalištima državnih i političkih institucija. S nastankom potpuno samostalne hrvatske države (ne treba smetnuti s uma da je država bila i Hrvatska u okviru Ugarske i Austro-Ugarske, kao i Socijalistička Republika Hrvatska u okviru Jugoslavije) hrvatskomu je (standardnomu) jeziku Ustavom određeno da u toj državi bude službeni jezik, i da to bude pod svojim vlastitim imenom (hrvatski jezik), ali se državna briga i potpora hrvatskomu jeziku na tome uglavnom i zaustavila, a ne vodi se dovoljno računa o tome kako će se ustavni položaj hrvatskoga jezika i ostvariti. U svemu ostalome odnos prema standardnomu jeziku u javnosti jedva se bitnije promijenio u usporedbi s dijagnozom kakvu je dao R. Katičić 1963. u *Jeziku*.¹

Nekoliko je problema koji se danas osobito oštro u vezi sa standardnim jezikom postavljaju u odnosu na proces globalizacije i u odnosu na eventualni ulazak Hrvatske u europske integracije.

Prvo, Država bi morala osigurati da brigu za standardni jezik i njegov razvoj sustavno i dugoročno vode mjerodavne znanstvene i stručne ustanove (HAZU, katedre za hrvatski jezik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje itd.), s time da bi se morala odrediti institucija koja će voditi brigu za koordinaciju i kontinuitet poslova, a sve državne odluke koje se tiču jezika morale bi se donositi na temelju mišljenja mjerodavnih znanstvenih i strukovnih institucija. Tako je to u zemljama koje imaju sredene jezične prilike. Na temelju znanstvene ekspertize i stručno argumentiranih mišljenja mjerodavnih institucija odluke o jeziku u javnoj i službenoj uporabi trebale bi biti obvezujuće, a to znači da bi se standardnim oblikom jezika morali služiti politički i javni radnici, mediji, svi oblici i stupnjevi školstva. Zato bi jezik trebalo dosljedno depolitizirati i deideologizirati, jer on mora služiti cijelomu narodu, a ne jednoj stranci ili jednoj ideologiji, niti bi se on smio prema strankama i ideologijama bitnije razlikovati. Upravo je u tome ključna uloga škole. Jezik bi se morao djelotvorno poučavati i proučavati, sustavno i kontinuirano, na svim stupnjevima školstva, od vrtića, preko osnovne škole do opće srednje i srednje stručne škole, a na višim stupnjevima, kada je nastavni jezik hrvatski, standardni oblik jezika morao bi se poštovati za svaki predmet i za svaku struku.

¹ *Normiranje književnog jezika kao lingvistički zadatak*, Jezik, XI., Zagreb, 1963, m str. 1–9., i u knjizi *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1971., str. 55–64.

Bez takva pristupa jeziku u školi ne će biti moguće provesti ni načelo da se javni i politički djelatnici, i osobito javna glasila, obvezno služe standardnim oblikom jezika. Simptomatično je što se u protekloj raspravi o reformi školstva, barem koliko je doprlo u javnost, o jeziku i njegovu položaju u školi uopće nije ozbiljnije progovorilo, kao da je s mjestom jezika u školskom sustavu baš sve riješeno.

Drugo, jezik službenih glasila, školskih udžbenika, javnih akata, zakona i zakonskih odredbi itd. morao bi obvezno biti prilagođen – dakako na temelju mišljenja mjerodavnih stručnjaka i institucija – normama standardnoga jezika. Nije pritom riječ, kako se to zna podmetati, o nasilnoj kroatizaciji, nego jednostavno o svođenju izraza takvih tekstova u okvire normi standardnoga jezika, a posebno o uređivanju i ujednačavanju strukovnih nazivlja. Te norme ne treba izmišljati, jer one postoje već više od jednoga stoljeća, treba samo imati volje da se one dosljedno i razumno primijene. Treba naglasiti da pojedine struke (spomenimo kemiju, velika područja medicine, mjeriteljstvo itd.) pomno nastoje u nazivlju provesti norme standardnoga jezika, ali ima cio niz struka koje se o pravila standardizacije oglašuju i prepuštaju jezik struke rutini i navici. Da bi se eksplicitno i jednoznačno provele norme standardnoga jezika u svim strukama (posebno u nazivlju i nomenklaturama), i rad javnih djelatnika morao bi se vrednovati i na temelju prihvatljivosti njihova izraza sa stajališta jezičnoga standarda. U civiliziranim europskim zemljama javni djelatnici ozbiljnost svojega rada svjedoče i poštivanjem normi standardnoga jezika u svojim istupima, ili barem vidljivim nastojanjem da te norme što dosljednije poštuju. Prečesto smo kod nas svjedoci upravo demonstrativnog prezira političkih i javnih djelatnika prema normama standardnoga jezika.

Treće, istom ako se sami dosljedno s poštovanjem odnosimo prema vlastitomu standardnom jeziku (kada pometemo u vlastitom dvorištu), moći ćemo očekivati da će to činiti i drugi; istom kada uspijemo na svim uporabnim razinama ostvariti poštivanje normi standardnoga jezika, moći ćemo se uhvatiti u koštac s mnogobrojnim problemima koje sa sobom nosi globalizacija i eventualno uključivanje u europske integracije.

Vrtoglavi razvoj tehnologija svakodnevno nas zasipa novim nazivima, a oni se u standardni jezik ne mogu ni preuzimati ni prevoditi onako kako se u danoj situaciji kojemu prevoditelju učini da je najbolje ili najsretnije. Samo na temelju pomno razrađenih i znanstveno utemeljenih kriterija, i na temelju mišljenja strukovnih savjetovaništa, može se odlučiti koji strukovni naziv možemo preuzeti u stranom obliku, koji treba kalkirati, a koji preraditi i nanovo osmisliti. Takav pristup zahtijeva veći napor u početku, ali zato rješava stvari dugoročno i jednoznačno (uostalom, tako to vrlo uspješno čine Slovenci). To valja istaknuti zato što je iluzorno očekivati da će dobra rješenja takva tipa moći dati prevoditelji praktičari rješavajući pitanja od slučaja do slučaja.

Jednako se tako postavlja i pitanje standardnoga jezika u vezi s tzv. "jezičnim industrijama" kojima je svrha da, radi osiguranja ravnopravnosti jezika u Europskoj zajednici, bez obzira na broj korisnika koji se njima služe, računalno obrade građu pojedinih jezika kako s njihova vlastitog gledišta tako i s gledišta korespondencija s odgovarajućim elementima drugih jezika. Treba istaknuti da su neke zemlje (uključujući i tranzicijske) u tome daleko otišle, da su osposobile za takve poslove mnogobrojne ekipe, a takav je pristup u Hrvatskoj tek u povoju i sveden na individualni napor nekolicine stručnjaka. Upravo zato, kao dalekovidan potez Vlade Republike Hrvatske, treba pozdraviti Odluku o osnivanju povjerenstva za izradu pojmovnika za službene prijevode akata Europske Unije, odnosno hrvatskog zakonodavstva na službene jezike Europske Unije. Dobra zastupljenost znanstvenih i strukovnih institucija u tom povjerenstvu jamstvo su da će poslovi na izradbi pojmovnika biti obavljani u skladu s normama hrvatskoga standardnog jezika.

Napokon, Hrvatska država ima još jedan neispunjen dug prema svojem službenom jeziku u međunarodnim odnosima, odnosno prema hrvatskomu standardnom jeziku. Do osamostaljenja Hrvatske po svijetu se, osobito na sveučilištima, hrvatski nerijetko predavao kao poseban funkcionalni jezični entitet, ali redovito pod silom nametnutim dvojnim imenom. Nakon osamostaljenja, osobito u zemljama koje su i same iskusile oblike nasilja slične onima kakvo je počinjeno nad hrvatskim jezikom, hrvatski se nastavio predavati, ali i pod vlastitim imenom. Zanimljivo je da je u velikim zapadnim zemljama, osobito onima koje su na ovim prostorima vodile svoje kolonijalne politike, pa i kolonijalne politike u vezi s jezikom, ne samo za jezik nerijetko i dalje zadržan nekadašnji dvojni naziv, nego se i hrvatska jezična posebnost svjesno zanemaruje (pa i osporava) u ime fiktivnih jezičnih jedinstava. Pojedinačnim naporima stručnjaka uspjelo se ponešto učiniti na njemačkom govornom području, zalaganjem nekih hrvatskih državnih ustanova u određenom razdoblju uspjelo se privremeno popraviti stanje u Francuskoj i Italiji, ali se u zapadnim zemljama najčešće hrvatskomu daje mjesto samo u obaveznoj vezi s drugim južnoslavenskim jezicima, najčešće pod dvojnim (ili višečlanim) imenom. Dojam je da hrvatski službeni predstavnici u inozemstvu, kao ni hrvatski političari u posjetima tim zemljama, o tom pitanju uopće ne vode računa, očigledno misleći da su to nevažne stvari ili da će se riješiti same od sebe. Takav odnos Države može nas skupo stajati: može se dogoditi da budemo primljeni u Europsku zajednicu bez vlastita jezika, odnosno bez imena vlastita jezika. Da opasnost nije fiktivna, svjedoči i to što se u posljednje vrijeme sve češće, doduše poluslužbeno, čuju glasovi kako bi trebalo ograničiti broj uporabnih jezika u Europskoj zajednici.

I na kraju, kada je riječ o globalizaciji, ne postavljaju se problemi samo za hrvatski. Od mnogoljudnih jezika duge kulturne tradicije i golema kulturnog i civi-

lizacijskog značenja, kao što su njemački ili francuski, do estonskog i letonskog, s malim brojem govornika i dugom poviješću potiskivanja vlastitoga jezika, u nalletu globalizacijskih kretanja postavljaju se pitanja očuvanja vlastitoga jezičnoga standarda, a također, za sada samo kao daleka prijetnja, i pitanje opstanka. No za razliku od Francuske i Njemačke do Estonije i Letonije, gdje državne institucije i instance čine sve kako bi potpomogle nastojanja odgovarajućih struka, osobito jezikoslovlja, da se ti jezici održe u dostojanstvu i da očuvaju vlastiti identitet, u Hrvatskoj su vlasti, osim načelnih izjava, na tom polju vrlo malo učinile.

S tim u vezi valja upozoriti i na kulturnu opasnost da se u hrvatskim školama kao strani jezici izgube svi jezici osim engleskoga. Ruski i francuski praktički se u školama više ne uče, a ista sudbina, na žalost, uskoro čeka i njemački. Ako ti jezici nestanu s vidokrugom prosječnoga obrazovanog Hrvata, bit će to jednako golema šteta za hrvatsku kulturu kao što je svojedobno bila degradacija položaja latinskoga u hrvatskome školskom sustavu. Gotovo smo se doveli u položaj da te jezike branimo onako kako su se pripadnici hrvatskih naraštaja u XIX. st., doduše indirektno braneći hrvatski, za latinski zalagali govoreći *linguam nostram patriam defendemus*.

Globalizacija je proces na koji jedva možemo izravno utjecati. Kao i drugi moramo ga prihvatiti, ali o nama ovisi hoćemo li se znati za nj dovoljno pripremiti i iz njega izvući blagodati i hoćemo li biti dovoljno umješni da izbjegnemo sve njegove zamke i štetne posljedice. No da bismo u tome bili uspješni, o svim se tim pitanjima mora voditi računa službeno i na najvišoj državnoj razini.

Sažetak

August Kovačec, sveuč. prof., Filozofski fakultet, Zagreb
UDK, 81'27:811.163.42, stručni članak, primljen 23.2.2004.,
prihvaćen za tisak 15.3.2004.

The Globalization challenge and the Standard Croatian

The author discusses the position of the Standard Croatian in the globalization conditions. He points out that Croatian has been standardized for over a century according to very clear principles of normalization, that it is autonomous, polyfunctional and stable. It is also specific in that it had no state support but it was formed by the will and efforts of its users and creative writers.